

O ETAPĂ NOUĂ ÎN STUDIUL PROBLEMEI PERIOADEI DE TRANZIȚIE DELA ANTICHITATE LA EVUL-MEDIU *)

de N. ALPATOV

Indicațiile date de I. V. Stalin în problema răscoalelor de sclavi marchează o nouă etapă în dezvoltarea științei marxist-leniniste despre societate: pentru prima oară în istoria științei, problema tranziției revoluționare de la orânduirea sclavagistă antică la feudalism în Europa occidentală și-a găsit rezolvarea deplină; înlocuirea orânduirii antice prin feudalism este înfățișată ca un rezultat al mișcării marilor mase populare, ca un rezultat al luptei celei dintâi clase revoluționare din istorie.

Două formulări ale lui I. V. Stalin îmbrățișează această problemă în toată amploarea ei. Prima dintre ele este cuprinsă în discursul ținut la Primul Congres Unional al Kolhoznicilor-udarnici: „Revoluția sclavagistă de exploatare a celor ce muncesc. Dar în locul lor au apărut feudalii și forma feudală de exploatare a celor ce muncesc. O categorie de exploatare a fost înlocuită printr-o altă categorie de exploatare”¹⁾. A doua teză o găsim expusă în raportul-dare de seamă ținut la cel de al XVIII-lea Congres al Partidului: „ne-romanii, adică toți „barbarii” s’au unit împotriva dușmanului comun prăvălind Roma cu un șgomet uriaș”²⁾.

Aceste mențiuni ale lui I. V. Stalin indică legătura strânsă dintre revoluția sclavilor și cucerirea barbară în procesul de tranziție de la orânduirea sclavagistă la cea feudală. Momentul principal, hotărîtor, și nou prin esența lui în știința marxistă, îl constituie fără îndoială indicația că acest proces bilateral prin conținutul său social-politic nu reprezintă nimic altceva decât o revoluție a sclavilor.

*) Din „*Voprosi Istorii*”, Nr. 7/1949, pp. 28-39.

1) I. V. Stalin, *Problemele leninismului*, pag. 412, ed. II-a

2) *Ibidem*, pag. 432.

Să ne oprim asupra câtorva chestiuni de ordin teoretic, care ne ajută să definim importanța metodologică a acestor indicații ale lui I. V. Stalin.

Examinând problema revoluției sclavilor, se cuvine să deosebim, în indicațiile date de I. V. Stalin în această privință, două teze esențiale; în primul rând întrebarea dacă clasa sclavilor este capabilă să răstoarne statul sclavagist, să lichideze clasa stăpânitorilor de sclavi și forma de exploatare sclavagistă și, în al doilea rând, dacă această clasă e capabilă să instaureze, în locul statului sclavagist răsturnat, un stat nou, mai progresist, să creeze, în locul vechii orânduiri, o altă orânduire nouă, mai progresistă?

Cum au răspuns la aceste probleme K. Marx și Fr. Engels? Intemeietorii marxismului și-au exprimat într'o serie de ocazii părerile în problema luptei sclavilor antici, în problema tranziției dela lumea veche la evul mediu. Concepțiile lor în această problemă sunt expuse mai pe larg într'una din operele târzii ale lui Fr. Engels, în binecunoscuta sa lucrare „Origina familiei, proprietății private și a statului”. După cum se știe, cauza fundamentală a dispariției orânduiri sclavagiste și a apariției feudalismului, Fr. Engels o vedea în criza modului de producție sclavagist. Odată cu încetarea războaielor de cucerire și odată cu reducerea afluenței de sclavi, a început criza economică generală, întrucât afluența permanentă și masivă a mâinii de lucru constituia condiția necesară de existență a economiei sclavagiste. „Sclavajul antic devenise perimat. Nici în marea agricultură, nici în manufacturile orașenești, el nu mai aducea un veniț care să justifice munca cheltuită”¹⁾. Incepuse decăderea latifundiilor magnaților romani bazate pe munca sclavilor, ceea ce însemna dezagregarea singurei forme de economie pe scară întinsă posibilă în aceste condiții, „gospodăria mică devenind din nou singura formă avantajoasă în agricultură”²⁾, care nu se mai poate baza pe munca de sclav, devenită nerentabilă. „Una după alta se fărâmițau „villae“-le în parcele mici, care se transmiteau unor arendași ereditari... Predomina arendarea acestor mici parcele de către coloni, care plăteau anual o anumită sumă, erau legați de pământ și puteau fi vânduți împreună cu parcela lor... Ei erau precursorii iobagilor medievali”³⁾.

Dar, după cum se știe, această trecere spre colonat n'a adus o soluționare a crizei economice în cadrul orânduiri sclavagiste însăși. Dacă, chiar în epoca de înflorire a economiei sclavagiste, comerțul avusese un caracter limitat, acum legăturile economice între domenii, între orașe și provincii, se rup tot mai mult. În împrejurările acestei crize adânci a sporit nemăsurat exploatarea claselor producătoare, iar statul roman însuși „s'a transformat într'o gigantică și complicată mașină pentru stoarcerea supușilor. Impozitele, prestațiile către stat și

1) K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, Vol. XVI, partea I-a, p. 120.

2) Ibidem

3) Ibidem.

tot felul de biruri, cufundau masa populației într'o sărăcie tot mai mare; această oprinare se intensifica și devenea insuportabilă prin stoarcerile guvernatorilor, ale perceptorilor și ale soldaților. Iată unde ajunsese statul roman bazat pe dominație mondială: el își întemeia dreptul la existență pe menținerea ordinii interne și pe apărarea față de barbarii din afară, dar ordinea acestui imperiu era mai rea decât dezordinea cea mai îngrozitoare, iar pe barbarii de care statul roman voia să-și apere cetățenii, aceștia din urmă îi așteptau ca pe niște salvatori" ¹⁾).

Situația din provincii o putem judeca după exemplul Galliei. „Încă din ultimele timpuri ale republicii, stăpânirea romană se baza pe exploatarea fără de cruțare a provinciilor cucerite: imperiul nu numai că n'a înlăturat această exploatare, ci, dimpotrivă, a transformat-o într'un sistem... Sărăcirea generală, restrângerea raporturilor comerciale, decăderea meseriilor, a artelor, scăderea numărului populației, decăderea orașelor, scăderea nivelului agriculturii — iată rezultatul final al dominației romane mondiale" ²⁾. Fr. Engels citează cuvintele episcopului Salvianus din Marsilia, care arată că jugul proprietarilor de pământ și al funcționarilor romani din Gallia era atât de greu, încât numeroși Gallo-romani „fug în locurile deja ocupate de barbari, iar cetățenii romani așezați acolo nu se tem de nimic mai mult decât să se găsească din nou sub stăpânirea romană". ³⁾ Pentru masele populare ale imperiului, Roma era „dușmanul și asupritorul cel mai rău" și „cetățenia lor română nu le oferea nimic în schimb" ⁴⁾.

Fr. Engels apreciază în următoarele cuvinte această criză: „Lumea romană ajunsese într'o situație fără de ieșire; sclavia devenise imposibilă sub raport economic, munca oamenilor liberi era disprețuită sub raport moral. Prima nu mai putea, cea de a doua nu putea încă să devină forma de bază a producției sociale. Numai o revoluție radicală putea aduce soluția acestei probleme" ⁵⁾.

Toate aceste fapte ne duc la concluzia precisă că, pentru întemeietorii marxismului, trecerea dela antichitate la evul mediu a constituit o revoluție, o trecere revoluționară dela o orânduire social-economică la altă orânduire. Cucerirea barbară a fost pregătită de o criză profundă a modului de producție sclavagist, ea s'a deslășurat în atmosfera acestei crize și a constituit factorul, care a grăbit căderea orânduirii antice și formarea feudalismului. Demascându-l pe E. Dühring, care vedea în cucerire un fenomen hotărâtor, dar îl considera ca exclusiv exterior, Fr. Engels sublinia tocmai conținutul social al cuceririi barbare, rolul revoluționar al acestei cuceriri în crearea raporturilor feudale în locul raporturilor sclavagiste. „Cucerirea violentă săvârșită de germani, înființarea de state pe pământurile cucerite, state în care forma domi-

1) K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, Vol. XVI, partea I-a, pag. 125.

2) *Ibidem*.

3) *Ibidem*, pag. 127.

4) *Ibidem*, pag. 125, 124.

5) K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, Vol. XVI, partea I-a, pag. 127.

nantă era cea rurală și nu cea urbană (ca în lumea antică), a fost tocmai de aceea însoțită de procesul de transformare a sclaviei în jobăgia mai puțin împovăraătoare și în alte forme de dependență a țărănilor”¹⁾.

Aceeași idee despre conținutul intern, revoluționar al cuceririi de către barbari a imperiului roman, o subliniază Engels și în lucrarea sa „Dialectica naturii”: „Acolo unde sclavajul constituie modul dominant de producție, acolo munca devine o activitate de sclav, adică un element dezonorant pentru oamenii liberi. Datorită acestui fapt se exclude posibilitatea de ieșire din acest mod de producție, în timp ce, pe de altă parte, se cere înlăturarea lui, căci sclavajul constituie o piedică pentru dezvoltarea producției. Orice producție și orice societate bazată pe sclavaj pier din cauza acestei contradicții. În majoritatea cazurilor soluția o dă cucerirea forțată a societății agonizante de către reprezentanții unei societăți mai puternice (Grecia a fost cucerită de Macedonia, iar mai târziu de Roma). Atâta timp cât aceștia din urmă, la rândul lor, se bazează pe munca sclavagistă, are loc numai o mutare de centru și întregul proces se repetă pe o treaptă mai înaltă, până când în cele din urmă (Roma) a fost cucerită de un popor, care a introdus în locul sclaviei un mod nou de producție”²⁾.

Prin urmare K. Marx și Fr. Engels au studiat sub toate aspectele problema rolului și caracterului cuceririi barbare în procesul de trecere de la antichitate la evul mediu. Ei au respins, pe de o parte, teoriile romaniste ale reacționarilor burghezi, în genul lui Fustel de Coulanges, care au construit teoria unui proces istoric neîntrerupt, în care Europa medievală era continuarea directă a imperiului roman, teorii care excludeau posibilitatea oricărei revoluții și afirmau dominația eternă și neclintită a marii proprietăți, exploatarea și situația lipsită de orice drepturi a maselor populare. Pe de altă parte, teza întemeietorilor marxismului asupra tranziției revoluționare de la antichitate la evul mediu a dărâmat, teoriile naționaliste ale istoricilor germani de felul lui Weiz, Som, Brunner și alții, care vedeau în căderea imperiului roman o victorie a „spiritului național” german asupra lumii romane descompuse.

Luptând împotriva interpretării șoviniste germane a căderii imperiului roman, Fr. Engels scria: „...în ce consta misteriosul mijloc magic, cu ajutorul căruia Germanii au inspirat o nouă forță vitală Europei muribunde? A fost aceasta oare o forță miraculoasă specială înăscută poporului german, așa cum își închipuie istoriografia noastră șovinstă? De loc. Nu particularitățile lor naționale specifice au întinerit Europa, ci, pur și simplu, barbaria lor, organizația lor gentilică”³⁾. Tocmai în lumina acestor teze examinează știința noastră sovietică problema cuceririi de către barbari a imperiului roman.

1) K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, Vol. XIV, Partea I-a pag. 270.

2) *Ibidem*, pag. 450.

3) K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, Vol. XVI, Partea I-a, pag. 132.

Totuși din indicațiile lui I. V. Stalin rezultă că există încă un al doilea, cel mai important, aspect al problemei epocii de trecere dela societatea sclavagistă la feudalism și anume problema rolului maselor celor mai oprimate ale imperiului roman, rolul principalei clase de exploatați din antichitate — a sclavilor — în revoluția care desparte orânduirea sclavagistă de cea feudală. Se știe că problema rolului maselor populare ca forță hotărâtoare în evoluția progresistă a istoriei constituie una dintre tezele de bază ale marxismului.

Problema rolului proletariatului și al țărănimii a ocupat un loc hotărâtor atât în teoria științifică a lui K. Marx și Fr. Engels, cât și în practica lor revoluționară (revoluția dela 1848 și Comuna dela Paris). După cum se știe, această problemă a fost dezvoltată, cu aplicare la epoca imperialismului, în lucrările lui V. I. Lenin și I. V. Stalin, ca o parte esențială a învățaturii marxist-leniniste despre revoluția burgheză și socialistă.

În ce privește rolul sclavilor, ca o clasă revoluționară a antichității în dărâmarea modului sclavagist de producție, această problemă a rămas nestudiată de întemeietorii marxismului, și faptul este explicat prin însăși starea de atunci a științei despre antichitate. În epoca lui K. Marx și Fr. Engels, faptele istorice referitoare la lupta sclavilor erau prea puține și fragmentare. Acest fenomen a permis istoriografiei burgheze, care căuta să minimalizeze rolul maselor populare în istorie, să creeze bine cunoscuta legendă a incapacității sclavilor de a face revoluție, de a răsturna stăpânirea proprietarilor de sclavi. Această legendă a prins rădăcini, punând stăpânire pe mințile savanților, și numai ale celor burghezi. Pentru reconstituirea tabloului real al luptei de clasă a celor asupriți în lumea antică, în special pentru soluționarea problemei rolului sclavilor în dispariția orânduirii antice, știința marxistă nu dispunea atunci de materialul factic necesar. Acest material istoric putea fi achiziționat numai în urma reexaminării generale și reevaluării critice, de pe poziții marxiste, a întregii moșteniri documentare a antichității, mai ales a celei din perioada imperiului roman târziu și a evului mediu timpuriu. Această problemă nu fusese încă rezolvată în timpul lui K. Marx și Fr. Engels. După cum se știe, întemeietorii marxismului au depus o enormă activitate critică de reexaminare a materialului, cunoscut pe atunci în domeniul istoriei antice, dar firește că nici K. Marx, nici Fr. Engels nu au putut să ia asupra lor rezolvarea unei probleme speciale pentru soluționarea căreia nu fuseseră încă acumulate faptele istorice.

Studierea problemei revoluției sclavilor a devenit posibilă numai în timpul nostru. Știința istorică sovietică, dispunând de cadre de istorici marxști ai antichității, a depus o vastă activitate critică de reexaminare a moștenirii antice, în special, a materialului documentar păstrat din epocă târzie a imperiului roman și din evul mediu timpuriu. Mărturiile istorice pe care ni le dau Herodianus, Eumenius, Salvianus, Mamertinus, Libanius, Ambrosie din Mediolanum, Eunapius, Ammianus Marcellinus, Eutropius, Prosperus, Zosimos, și alte izvoare diverse

cu caracter narativ, epigrafic, juridic și numismatic, tot felul de „profeții“, numeroase în acea epocă agitată, — tot cercul vast de documente istorice care se treceau sub tăcere și se deformau de către știința burgheză și care au fost apreciate cu adevărat numai de savanții sovietici, au permis istoriografiei marxist-leniniste să reconstitue, chiar numai în contururi generale, tabloul luptei revoluționare a maselor asuprite în perioada căderii imperiului roman. Pentru prima oară se desvăluie în fața noastră războiul sângeros de clasă, care clocotea pe întreaga întindere a imperiului „universal“, război care a ajuns la o înverșunare extremă și cuprinzând o întreagă zonă istorică. A apărut într-o nouă lumină caracterul și intensitatea mișcării așa zisilor bagauzi (Gallia, Spania), acea a donatiștilor și agonisticilor (Africa de nord), a skamarilor (Panonia, Iliria) și a tuturor numeroaselor și puternicelor mișcări populare care cuprinseseră Dacia, Moesia, Thracia, întreaga Peninsulă Balcanică, Asia Mică, Siria și toate celelalte teritorii, asupra cărora se extindea stăpânirea proprietarilor de sclavi romani. E neîndoelnic că istoricii sovietici mai au de depus o muncă uriașă, până când vor putea înfățișa, cu toate datele concrete istorice, lupta de clasă, care a distrus imperiul roman sclavagist; totuși, materialul din izvoare de care dispunem ne permite deja să tragem concluzia metodologică de bază asupra caracterului tranziției dela orânduirea sclavagistă la orânduirea feudală.

Această concluzie metodologică este formulată în teza lapidară a lui I. V. Stalin asupra revoluției sclavilor și constituie un aport însemnat la tezaurul marxismului; ea completează și dezvoltă părerea lui K. Marx și F. Engels asupra tranziției dela orânduirea sclavagistă la feudalism printr-o teză nouă și excepțional de importantă: „Revoluția sclavilor a lichidat pe proprietarii de sclavi și a desființat formula sclavagistă de exploatare a celor ce muncesc“. Această teză se bazează în întregime pe interpretarea care se dă în lucrările lui Marx-Engels-Lenin-Stalin rolului maselor asuprite în istorie și formează o continuare și o dezvoltare a acestei interpretări a ei. Această concepție a științei marxist-leniniste, care s'a dezvoltat până astăzi, aplicându-se atât la revoluția burgheză cât și la cea socialistă, I. V. Stalin a extins-o și asupra revoluției, care a avut loc în procesul de tranziție dela orânduirea sclavagistă la feudalism. Justețea acestei teze e atestată de întreaga evoluție a istoriei, care ne învață că forța motrice de bază a oricărei revoluții, care pune capăt vechiului mod exploatare de producție și creează un mod nou de producție, o constituiesc masele populare și înainte de toate, clasa oprimată a orânduiri pe cale de dispariție, a cărei muncă productivă forma baza vitală a acestei orânduiri și a cărei luptă de clasă determina, în cele din urmă, soarta acestui mod de producție.

O astfel de clasă, pe a cărei muncă se baza regimul sclavagist și de a cărei luptă depindea destinul istoric al acestui regim, era clasa sclavilor. O astfel de clasă în timpul feudalismului era țărăimea. De aceea, nu întâmplător I. V. Stalin, definind trecerea dela antichitate la

feudalism ca o revoluție a sclavilor în continuare, caracterizează în felul următor principala forță motrice a revoluției burgheze de mai târziu: „Revoluția țăranilor iobagi a lichidat pe feudali și a abolit forma iobagă de exploatare“¹⁴⁾. Această clasă, sub capitalism, o formează după cum se știe, proletariatul. Deci tocmai aceste clase oprite ale unor orânduiri de asuprire perimate, și nu alte grupuri sociale, formează principala forță de asalt a revoluțiilor în epoca de tranziție dela o orânduire la alta, căci ele, aceste clase, sunt singurele clase interesate până la capăt în distrugerea vechiului mod de producție.

Tot cursul istoriei dovedește că pentru victoria revoluției sclavilor se cereau anumite condiții istorice, și anume, era necesar momentul istoric, când raporturile de producție ale orânduiri sclavagiste perimate nu mai puteau constitui o formă de progres ulterior pentru producția socială, când în sânul vechii orânduiri se formaseră deja clase noi — purtătoare ale modului de producție pe cale de a se naște — când, în sfârșit, în sânul acestei orânduiri vechi se constituiseră forțele sociale, capabile să se ridice într'un front unic cu clasa revoluționară de bază, capabile să devină aliatul său în lupta pentru răsturnarea clasei dominante a vechii orânduiri.

Dar sclavii nu puteau să învingă ca o forță izolată, separată. Atât timp cât regimul sclavagist al Romei era puternic, sclavii care se ridicau de unii singuri, puteau numai să sdruncine statul roman. Acest fapt s'a văzut deosebit de limpede în răscoala lui Spartacus. Tot ce citim la Appianus, Sallustius, Plutarh și alți autori antici despre simpatia în rândul țăranimii romane, în armata romană și chiar despre participarea țăranimii în mișcarea lui Spartacus, ne vorbește numai despre cazuri izolate de oscilare printre populația muncitoare liberă și nu atestă deloc sprijinul masiv și hotărât acordat răscoalei sclavilor de țăranime și soldații romani. Acest lucru nu s'a întâmplat, cu toate că printre țărani erau, către sfârșitul republicii, mulți oameni săraci, iar în armata romană intraseră, după reforma lui Marius, numeroase elemente democratice. Tragedia istorică a lui Spartacus a și constatat în faptul că, cu toată desfășurarea sa grandioasă, ea a rămas, în ansamblu, o răscoală izolată a sclavilor; clasa dominantă a reușit, în cele din urmă, să păstreze stăpânirea asupra țăranimii și să rețină în mâinile sale armata. Sclavii au luptat atunci fără de aliați puternici și acest fapt a făcut imposibilă victoria lor.

Alta era situația care se crease către sfârșitul imperiului: era o situație de criză generală a sistemului sclavagist, care a determinat și caracteristicile principale ale luptei revoluționare duse de masele asuprite. Trăsătura fundamentală a acestei etape a revoluției, spre deosebire de valul de răscoale ale sclavilor din perioada republicii, a constatat în faptul că acum s'au ridicat nu numai sclavii, ci și blocul viguros al forțelor antisclavagiste. Ca aliați ai sclavilor s'au

14) I. V. Stalin. *Problemele leninismului*, pag. 412.

ridicat, înainte de toate, masele numeroase de coloni; colonatul a fost instituția social-economică, care a stabilit o apropiere între situația sclavilor și a țărănimii în procesul de producție, creând prin aceasta o bază solidă pentru alianța lor militaro-politică. Cele mai viguroase mișcări ale maselor revoluționare din ultimele secole ale imperiului — mișcarea bagauzilor și mișcarea agonisticilor — erau în fond lupte ale sclavilor și colonilor, care se ridicaseră într'un front unic. În special Gallia, a cărei populație, după toate datele, a avut o atitudine ostilă față de răscoala lui Spartacus, devenise acum focarul mișcării bagauzilor. Această mișcare prezintă o deosebită importanță, dat fiind faptul că ea se desfășura într'o provincie care servea ca un fel de barieră între imperiul roman și lumea barbară de peste Rin, ce amenința mereu cu invaziile.

În exemplul bagauzilor apare net și a doua trăsătură a valului revoluționar din această perioadă — contopirea mișcării sclavilor și a colonilor cu mișcarea soldaților. Armata romană, compusă acum într'o considerabilă măsură din aceiași sclavi și coloni, nu mai putea să servească de sprijin sigur puterii imperiale. Gallia mișuna de dezertori care formau o rezervă permanentă pentru completarea ceteilor de bagauzi; soldații formau deseori nucleul de bază al armatei de răsculați; conducătorii celor mai importante răscoale ale bagauzilor — Maternus (sfârșitul sec. al II-lea), Aelianus și Amandus (sec. III) — erau soldați ai armatei romane. Datorită participării elementelor din armată, bagauzii reușeau să creeze unități militare după modelul roman; armatele lor nu erau deseori întru nimic mai prost înarmate decât legiunile romane. Nu sunt rare cazurile, când armatele imperiale treceau de partea bagauzilor sau refuzau să lupte; Diocetian, de ex., a trebuit să execute, pentru refuzul de a lupta, aproape o legiune întreagă, cunoscuta legiune tebană, una din legiunile cele mai bune.

Contopirea luptei sclavilor, colonilor și soldaților a imprimat mișcării bagauzilor un caracter excepțional de îndârjit, o mare forță și extensiune. Dacă răscoala lui Spartacus a fost, într'un anumit sens, un eveniment într'un singur act, în schimb mișcarea bagauzilor a dat stăpânirii romane din Gallia o serie de lovituri succesive și viguroase de pe urma cărora ea nu și-a mai putut reveni. Această mișcare apărută la sfârșitul sec. al II-lea și apoi înăbușită, a reînceput cu o forță și mai mare în sec. al III-lea; suferind o oarecare descreștere în prima jumătate a sec. al IV-lea, ea a reizbucnit la sfârșitul acestui secol și a continuat să existe până la căderea stăpânirii romane în Gallia. Mișcarea bagauzilor înseamnă războiul împotriva regimului sclavagist desfășurat pe scară largă; bagauzii expropriau, pe teritoriile vaste ale Galiei și în parte ale Spaniei, domeniile și pământurile proprietarilor de sclavi, iar forțele lor s'au dovedit suficiente pentru a asigura și cuceri orașe (printre care și unele atât de însemnate ca Augustodunum), ei eliberau din închisori pe deținuți, lichidau autoritatea romană pe teritoriul eliberat. Aci e important să subliniem, că în lupta

lor, răsculații, de cele mai multe ori, nu făceau deosebirea între magnații romani și aristocrația galică, care lupta pentru separarea de Roma. Scopul final consta în lichidarea regimului social și politic al sclavagismului; și nu întâmplător a luat naștere legenda despre încercarea lui Maternus, conducătorul bagauzilor, de a pătrunde la Roma, în scopul de a răsturna pe împăratul Commodus și de a-i lua puterea; alți conducători ai bagauzilor, Aelianus și Amandus, s'au proclamat împărați, și-au organizat stăpânirea, și au emis și o monetă proprie. Trebuie înlăturată cu toată hotărîrea versiunea, zugrăvită deseori în izvoare și subliniată de istoriografia burgheză, că întreagă această mișcare a fost o mișcare de „bandiți”. Mișcarea bagauzilor constituie o parte esențială a ultimei etape victorioase a revoluției sclavilor.

Dar acest bloc anti-sclavagist mai avea încă un aliat: barbarii. Barbarii nu pot fi priviți numai ca o forță exclusiv exterioară. E în-deobște cunoscut faptul că o parte considerabilă dintre ei se afla de mult în interiorul imperiului, în calitate de sclavi și coloni, mercenari, federați, etc. Originea externă a acestor elemente nu-i fac nici de cum un element străin de societate și statul roman. Imperiul roman, ca putere „universală”, a fost totdeauna un conglomerat al tuturor popoarelor de atunci; barbarii care locuiau în imperiu erau o parte componentă a organismului social-politic roman. Dar, după cum a arătat istoria, ei au constituit o forță distructivă care submina dinăuntru puterea sclavagistă. Majoritatea barbarilor a venit însă în imperiu în calitate de cuceritori.

I. V. Stalin înfățișează cucerirea barbară ca fiind al doilea aspect al procesului de trecere dela orânduirea sclavagistă la cea feudală. Și e fapt neîndoielnic că însăși această cucerire a devenit posibilă datorită unirii ei cu revoluția sclavilor. Lucrul acesta reiese din modul în care știm că au evoluat evenimentele. Se mai știe că barbarii au luptat în contra Romei timp de cinci secole, dar acest război a rămas fără de rezultate, atât timp cât statul roman a avut suficiente forțe lăuntrice, care să înă piept presiunii din afară. Și numai datorită faptului că aceste forțe lăuntrice ale imperiului sclavagist, rezistența lui față de presiunea barbarilor, au fost subminate în chiar temelii lor de revoluția sclavilor, invazia barbarilor, reînviată în sec. al III-lea, a putut duce la victoria reputată asupra Romei; barbarii au invadat teritoriul roman și unind loviturile lor cu acelea ale revoluției sclavilor au putut, în fine, să răstoarne Roma. Cucerirea barbară n'a fost, în fond, altceva decât cel de al doilea aspect al revoluției sclavilor, tovarășul ei de drum.

Atrage asupra sa atenția coincidența în timp a începutului ultimului, și celui mai hotărîtor val al revoluției sclavilor, cu începutul ultimei presiuni a barbarilor asupra imperiului. Fr. Engels a dat o deosebită atenție unuia din aspectele acestui proces. Examinând problema, de ce tocmai sec. al III-lea a constituit începutul ofensivei generale a barbarilor asupra granițelor Romei, Fr. Engels scria: „În condițiile vieții interne romane nu se putea găsi o astfel de explicație; dimpo-

trivă, imperiul opune încă pretutindeni rezistență cu succes, iar în intervalul dintre perioadele de extremă anarhie apar — și tocmai în acest timp — împărați puternici. Deci atacurile Germanilor au fost provocate de schimbările petrecute la ei înșiși". 1). Și ca element principal în aceste schimbări, care au permis barbarilor să treacă la o ofensivă generală și hotărâtoare împotriva granițelor romane, Fr. Engels, consideră avântul pe care l-a luat cultura materială la triburile barbare.

Aici se cuvine să remarcăm, înainte de toate, că lui Fr. Engels îi datorăm studiarea cu adevărat științifică a problemei dezvoltării forțelor de producție la barbarii din sec. al III-lea. Dezvoltarea aceasta a constituit o cauză serioasă a trecerii lor la ofensiva împotriva imperiului. Dar, din punct de vedere al științei marxiste actuale, aceasta constituia numai un aspect al problemei. Conducându-se după indicațiile lui I. V. Stalin, știința noastră sovietică trebuie să desvolte teza lui Fr. Engels asupra cauzelor ofensivei barbare împotriva imperiului roman, și să o completeze, arătând că a doua și principala cauză a trecerii barbare la o ofensivă, a fost începutul etapei finale și decisive a revoluției sclavilor în imperiul însuși. Secolul al III-lea se caracterizează prin începutul crizei generale politice a modului de producție sclavagist, prin începutul acelei „anarhii” extreme despre care vorbește Fr. Engels. Expresia principală a acestei crize politice a constituit-o revoluția sclavilor începută în sec. al III-lea, în special, mișcarea intensificată a bagauzilor. Tocmai începând din acest timp, devin tot mai scurte perioadele de stabilizare politică a imperiului, perioade când el era în stare să respingă invaziunile barbare. Subt loviturile revoluției sclavilor, Roma s'a îndreptat spre pieire, și pe acest fond general de decădere, succesele unor împărați izolați, mai norocoși, nu puteau să schimbe în fond nimic. De aceea, nu e întâmplător faptul că începutul unui nou val de revoluție al sclavilor a fost, în același timp, începutul unei noi năvăliri a barbarilor în imperiu.

Aceste lovituri unite, interne și externe, căzute asupra imperiului sclavagist, nu au însemnat prin conținutul lor social-politic decât o revoluție a sclavilor, deoarece scopul principal al revoluției consta în distrugerea sistemului sclavagist, în lichidarea clasei proprietarilor de sclavi și a stăpânirii lor. Lupta sclavilor ca o clasă, până la capăt interesată în distrugerea imperiului sclavagist, forma veriga de bază în această luptă comună. Într-o mare măsură aliații sclavilor, coloniile, nu erau alții decât sclavii de ieri; pe lângă aceasta, lupta lor împotriva proprietarilor de pământ asupritori se sprijinea pe postulate precum abolirea sclaviei, răsturnarea statului sclavagist ca sprijin al sclaviei. Aceiași cucăritori înspăimântători — barbarii — erau, înainte de toate, în condițiile regimului sclavagist, sclavi potențiali, sclavii de mâine; din acest punct de vedere, lupta barbarilor pentru nimicirea imperiului era lupta pentru lichidarea amenințării directe a transformării lor

1) K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, Vol. XVI. par. I-a, pp. 371-372.

în sclavi, în supuși exploatați și lipsiți de drepturi ai statului roman; nu trebuie, însă, să uităm că atât sclavii cât și coloniile erau formați în parte considerabilă din aceiași barbari. Tocmai împrejurarea că sclavii în lupta lor împotriva statului sclavagist nu mai luptau acum singuri, că loviturile lor s'au unit cu loviturile coloniilor și ale barbarilor, a și dat luptei sclavilor acea forță destructivă pe care n'a avut-o nici una din răscoalele sclavilor în întreaga istorie precedentă. De data aceasta, revoluția sclavilor, îmbinată cu răscoalele coloniilor și războiul barbarilor, a fost în stare să doboare statul roman sclavagist, să lichideze pe sclavagiști și să pună capăt exploatării sclavagiste.

Deci, la întrebarea dacă clasa sclavilor e capabilă să lichideze orânduirea sclavagistă, I. V. Stalin dă un răspuns afirmativ, arătând că, în condițiile istorice, concrete ale căderii imperiului roman, victoria revoluției sclavilor a devenit fapt. În aceasta constă noutatea introdusă de indicațiile lui I. V. Stalin în formularea acestei chestiuni de către K. Marx și Fr. Engels.

Celei de a doua probleme — dacă clasa sclavilor e capabilă să creeze în locul vechii orânduiri o orânduire nouă, mai progresistă, și să devină clasă dominantă — I. V. Stalin îi dă un răspuns negativ. Desvoltând teza lui Marx-Engels-Lenin, I. V. Stalin subliniază că, în locul proprietarilor de sclavi și a exploatării sclavagiste, revoluția sclavilor „așează pe feudali și forma feudală de exploatare a celor ce muncesc. Unii exploatare s'au schimbat cu alții.“ Explicația constă în faptul că sclavii ca și țărănimea, jucând rolul de principală mașină de asalt în dărâmarea vechii orânduiri, nu se pot ridica în același timp, așa cum a dovedit-o istoria, la rolul de hegemoni în revoluțiile pe care ei le produc, sunt incapabili să ia puterea și să se folosească de rezultatele principale ale acestor revoluții. Ei deschid numai calea spre putere pentru noi exploatare. K. Marx și Fr. Engels au arătat deseori incapacitatea sclavilor de a se elibera prin uzurparea puterii. În special, în lucrarea „Bruno Bauer și creștinismul primitiv“, Fr. Engels arată că în societatea romană sclavii sunt aceia care formau clasa asuprită, fără drepturi și voință, care nu puteau să se elibereze, cum a arătat-o deja înfrângerea lui Spartacus. ¹⁾ Întreaga istorie a antichității, începând cu formarea primelor state în văile Nilului, Tigrului și Eufratului și terminând cu ultimele secole ale imperiului roman, reprezintă istoria unor lupte de sclavi spontane și neîncununate de succes. Pe această bază, în conștiința sclavilor se forma, după cum arată Engels, convingerea că lupta lor e disperată, fără de ieșire, fapt care, în cele din urmă, a format un teren favorabil pentru apariția creștinismului.

Caracterul spontan al răscoalelor de sclavi l-a indicat și V. I. Lenin în prelegerea sa „Despre Stat“: „După cum știm, sclavii se răscoalau, organizau rebeliuni, începeau războaie civile, dar niciodată n'au putut crea o majoritate conștientă, partide care să conducă lupta, n'au putut înțelege clar scopul spre care se îndreaptă, și chiar în mo-

1) K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, Vol. 15, pag. 607.

mentele cele mai revoluționare ale istoriei au fost întotdeauna pionii în mâinile claselor dominante" ¹⁾).

Dela această teză pleacă și I. V. Stalin în aprecierile sale rezultatelor revoluțiilor făcute de sclavi. Experiența istorică a că în urma revoluției schavilor, ca și a revoluției iobagilor, puterile trecut în mâinile unor noi exploataatori care, profitând de fap masele asuprite s'au rupt cu hotărîre de vechiul regim și au pus pe stăpînire, folosind-o atât împotriva orânduirii răsturnate, cât și împotriva poporului. După cum se știe, în revoluțiile burgheze din Franța, burghezia și-a cucerit puterea cu mâinile maselor populare. K. Marx scria cu acest prilej: „Burghezia este, cel puțin o clasă de eroism. Chiar realizările sale cele mai strălucite, în Anglia al XVII-lea și în Franța sec. al XVIII-lea, nu și le-a cucerit ea singură ci ele au fost cucerite pentru ea de masele populare plebeie, de răsturnători și țărani". ²⁾ Mersul revoluției a fost întotdeauna de așa natură încât masele în lupta lor au mers întotdeauna mai departe decît dorea burghezia, care, uzurpând puterea, trecea la nimicirea revoluției care o adusese la putere, și a acelor mase populare prin efortul cărora obținuse această putere.

Revoluția schavilor, care distrugea un regim de exploatare și înlocuia cu un alt regim de exploatare, putea să ducă numai la instaurarea puterii unei noi elite în formație, care era reprezentată de exploatarea feudală pe cale de a se naște. Această clasă se putea forma din cele mai diferite pături ale claselor avute, interesate, dintr-un motiv sau altul, în răsturnarea sistemului sclavagist, dar aproape toate măturile istorice păstrate dela contemporanii revoluției și din primele secole ale evului mediu demonstrează înainte de toate, faptul că forța specială care a pus stăpînire pe puterea împăraților romani a fost aristocrația barbară.

Războiul civil neîncetat în ultima perioadă de existență a imperiului roman a fost însoțit, după cum se știe, de lupta pentru putere dintre diferitele grupări ale nobilimii. În această luptă nobilimea barbară ocupa o situație specială. Alte grupuri în luptă reprezentau diferite fracțiuni ale clasei proprietarilor de sclavi. Istoria imperiului cunoaște numeroase succesiuni la putere ale diferitelor fracțiuni reprezentând această clasă a proprietarilor de sclavi, fapt care se manifesta în înlocuirea frecventă a împăraților. Dar această luptă a fost întotdeauna o luptă în interiorul clasei stăpînitorilor de sclavi; pe când aristocrația barbară, născută din raporturile gentilice și de obște, era purtătoarea unei noi exploatare pe cale de a se forma, a exploatarea feudală, care-și găsea o tot mai largă dezvoltare în condițiile de descompunere a orânduirii sclavagiste. De aceea victoria repurtată, considerând-o în rezultatele ei obiective nu putea să nu se deosebească fundamental de victoria oricărui alt grup social ce aspira la putere.

1) Lenin, *Opere*, Vol. XXIV, pag. 375.

2) K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, Vol. 15, pag. 83.

Tot odată această nouă clasă deținea maximum de condiții avantajoase pentru uzurparea puterii: ea se compunea, înainte de toate, din aristocrația militară, care se găsea în fruntea oștilor de barbari cuceritori. Forțele ei militare cuceriseră în două rânduri Roma (năvălirea lui Alaric în anul 410 și a Vandalilor, în anul 455); mai târziu, eșita acestor triburi barbare răătăitoare, a pus stăpânire pe provinciile romane (Gallia, Spania, Africa de Nord). O altă parte a elitei barbare era apropiată de puterea centrală. În ultimele secole de viață ale imperiului exista, printre clasele avute, o numeroasă aristocrație de origine barbară, care pătrunsesse în aparatul de stat și forma o stare considerabilă a corpului ofițeresc al armatei romane. În mâinile ei se aflau oștirile barbare din serviciul imperiului. Ultimii împărați romani, aflați în fața permanenței răscoalelor militare, ne mai contând pe fidelitatea legiunilor, se înconjurau de detașamente barbare de mercenari, în mâinile cărora se afla de fapt capitala. Această împrejurare crea pentru comandanții de armată barbari posibilitatea cea mai favorabilă de a organiza o lovitură de stat în însăși Roma. Tocmai de aceea o astfel de lovitură de stat nu a săvârșit-o nimeni altul decât Odoacru, comandantul militar al oștilor barbare, care apărau capitala și pe ultimul împărat roman (an. 476).

Care au fost rezultatele căderii imperiului? E neîndoios faptul că sclavii și coloniile au reușit să obțină rezultate sociale considerabile. Fr. Engels a arătat că, odată cu căderea imperiului roman, a „dispărut sclavia antică, au dispărut oamenii liberi pauperizați, care disprețuiau munca ca fiind o ocupație de sclav. Între colonul roman și noul iobag se găsea țărănul franc, liber”¹⁾. Această indicație a lui Fr. Engels și-a găsit dezvoltarea în formula clasică a lui I. V. Stalin: „Revoluția sclavilor a lichidat clasa stăpânilor de sclavi și a desființat forma sclavagistă de exploatare a celor ce muncesc”. Dar de rezultatele politice și, mai ales de rezultatele social-economice ale acestei revoluții nu s’au folosit nici sclavii sau coloniile, nici aliații lor — masele barbare. După cum a arătat Engels, „sclavul se poate elibera desființând, din toate instituțiile proprietății private, numai sclavia singură.”²⁾ De rezultatele principale ale revoluției s’au folosit noii exploatare, care s’au transformat într-o clasă dominantă și și-au organizat statele pe ruinele imperiului sclavagist.

Se știe că singura formă progresistă, a cărei instaurare era posibilă după dispariția orânduirii sclavagiste, era feudalismul. Se știe de asemenea, că feudalismul s’a format în Europa occidentală ca o sinteză istorică a două izvoare: pe de o parte, erau elementele feudale, coapte în sânul orânduirii sclavagiste însăși, pe de altă parte, erau elementele feudale care se dezvoltau ca un rezultat al descompunerii sistemului barbar bazat pe gîntă și obște. Aci se cuvine să recunoaștem că forța determinantă în acest proces de formare a modului nou de producție

1) K. Marx și Fr. Engels. *Opere*, Vol. XVI, Partea I-a, pag. 131.

2) K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, Vol. V, pag. 468.

au constituit-o, înainte de toate masele de barbari în frunte cu elita lor, pe cale de a se feudaliza. Tocmai aristocrația barbară a fost sursa clasă capabilă, în condițiile de desagregare ale imperiului roman, să ia puterea și să-și organizeze dominația, asociindu-și resturile vechii aristocrații romane. Fr. Engels arată că: „...se cerea ca în locul statului roman să fie așezată o altă autoritate nouă, un alt stat. Deaceia a fost necesar ca organele sistemului gentilic să se transforme în organe de stat și sub presiunea împrejurărilor acest proces s'a petrecut foarte repede. Dar reprezentantul cel mai apropiat al poporului cuceritor era conducătorul de oști. Apărarea internă și externă a teritoriului cucerit cerea sporirea puterii lui. A venit momentul, ca puterea conducătorului militar să fie transformată într'o putere regală, și această transformare s'a făcut” ¹⁾).

În acest moment nu mai avem de a face cu un stat al proprietarilor de sclavi, ci cu un stat al tinerei clase de viitori feudali. Baza principală a acestei noi organizații politice era noua viață economică. Pentru contopirea organică a elementelor barbare și romane care o compunea, se cere trecerea unei anumite perioade, care, prin conținutul său social-politic, formează o perioadă aparte, pre-feudală; organizația economică din primele secole ale evului mediu era străină, „pe de o parte, de economia latifundiilor romane cu sclavi, pe de altă parte, de marea gospodărie de tip nou bazată pe munca iobagă” ²⁾).

Baza socială a noului stat o formau noile relații de exploatare, care luaseră locul formei de exploatare sclavagistă a celor ce muncesc; în noile condiții astfel create, relațiile „dintre latifundiarii atotputernici și țărani independenți de ei, relații care duceau la Roma spre pieirea inevitabilă a lumii antice, deveniseră punctul de plecare al unei noi dezvoltări” ³⁾). Așa se forma o nouă orânduire de exploatare — feudalismul.

De acest fenomen este legat încă un moment important pe care-l menționează I. V. Stalin, subliniind importanța revoluției sclavilor considerată ca un salt social, ce duce la o nouă orânduire — și anume caracterul inevitabil mărginit al acestei revoluții. Vorbind despre tranziția revoluționară dela imperiul roman la evul mediu, Engels socotea că sarcina lui consistă, în primul rând, în a sublinia toată adâncimea procesului de dărâmare a vechii societăți antice și a scoate în evidență elementul nou, pe care l-au adus barbarii față de civilizația romană pe cale de dispariție. Această idee străbate ca un fir roșu lucrarea sa „Originea familiei, a proprietății private și a statului” și aceeași idee o reîntâlnim în „Războiul țărănesc în Germania”, unde Fr. Engels scrie că epoca medievală „a șters de pe fața pământului civilizația antică... începând totul dela început. Singurul lucru pe care evul mediu l-a împrumutat lumii antice dispărute era creștinismul și câteva orașe pe

1) K. Marx și Fr. Engels, *Opere*. Vol. 16, part. I-a, pp. 128-129.

2) *Ibidem*. Pag. 131.

3) K. Marx și Fr. Engels, *Opere*. Vol. 16, part. I-a, pp. 131-132.

jumătate dărâmate, care își pierduseră vechea lor civilizație" ¹⁾). Arătând că revoluția sclavilor „a lichidat clasa stăpânitorilor de sclavi și a desființat forma sclavagistă de exploatare a celor ce muncesc”, I. V. Stalin nu trece cu vederea nici aspectul celălalt, și anume faptul că „în locul lor ea a așezat pe feudali și forma feudală de exploatare a celor ce muncesc. O categorie de exploatatori a fost înlocuită printr'o altă categorie de exploatatori”.

I. V. Stalin subliniază, deasemenea, și caracterul mărginit, pe care-l îmbracă revoluțiile iobage. Pentru noi, contemporanii Marii Revoluții din Octombrie, avântul și puterea revoluțiilor anterioare ne apar mai puțin importante decât puteau părea înainte și forța lor nu ne poate ascunde slăbiciunea și caracterul lor limitat. Iată de ce I. V. Stalin caracterizează revoluțiile din trecut: „Istoria popoarelor cunoaște suficiente revoluții. Ele se deosebesc de Revoluția din Octombrie prin faptul că au fost întotdeauna revoluții unilaterale. O formă de exploatare era înlocuită prin alta, dar exploatarea însăși rămânea. O categorie de exploatatori și asupritori era înlocuită prin alta, dar exploatatorii și asupritorii înșiși rămâneau. Numai Revoluția din Octombrie și-a propus drept scop să desființeze orice exploatare și să lichideze pe toți exploatatorii și asupritorii ²⁾). Așa trebuie să fie pusă, după părerea noastră, problema revoluției sclavilor și a cuceririi barbarilor în lumina indicațiilor lui I. V. Stalin.

Acestea sunt orientările în spiritul cărora trebuie să fie studiată în continuare această problemă în știința noastră istorică.

1) K. Marx și Fr. Engels, *Opere*. Vol. VIII. pag. 128.

2) I. V. Stalin, *Problemele leninismului*, pag. 412.